

OČUVANJE I PREZENTACIJA KULTURNE BAŠTINE U OKVIRU PARKA PRIRODE BOKOVO¹

NORA KULUZ
norakuluz@gmail.com

UDK 719 (497.18)
Izvorni znanstveni članak
Original scientific paper
Primitljeno: 11. 02. 2009.

Cilj ovoga rada je ispitati i prikazati način očuvanja kulturne baštine i njene prezentacije unutar Parka prirode Biokovo. Pritom se pažnja usmjerava na sam pogled Javne ustanove Park prirode Biokovo na kulturnu baštinu, dosadašnja postignuća u očuvanju i prezentaciji nasljeđa te njene daljnje projekte i ciljeve. Zbog otvorenosti Parka za posjetitelje jednu od značajnih tema ovoga rada predstavlja i povezanost njegova djelovanja s turizmom, posebice kulturnim turizmom. Radom se nastoji ukazati na važnost uključivanja stručnjaka u različite projekte očuvanja kulturne baštine dok se, s druge strane, naglašava nužna povezanost s lokalnim stanovništvom.

1. UVOD

Planina Biokovo, koja se, s visinskim rasponom od 200 do 1762 m nadmorske visine, proteže od prijevoja Dubci pa sve do prijevoja Saranač (Gornjih Igrana), osim bogate i raznolike prirodne baštine koja se nalazi na ovome prostoru, također sadrži i značajnu kulturnu baštinu, kako Podbiokovlja tako i Zabiokovlja, nastalu kroz dugi period čovjekovog djelovanja i suživota na ovom području. Zbog raznih ekonomskih i društvenih čimbenika, koji su se odvijali kroz zadnjih pola stoljeća, znatan dio stanovništva je napustio ovaj prostor i specifičnu kulturu življenja, te se okrenuo drugačijem, moglo bi se čak reći, modernijem načinu života. Upravo ovaj veliki odljev stanovništva iz Zabiokovlja na obalu i okretanje turističkoj ekonomiji, ili bolje rečeno masovnom turizmu, prouzrokovao je opustošenje ovog područja i nestajanje te kulture. Kako bi se spriječilo da ona u potpunosti nestane, potrebno ju je revitalizirati i na neki način javnosti prikazati njenu vrijednost i

---

¹ Ovo je moj završni rad koji sam napisala uz mentorstvo prof. Petre Kelemen nakon završene tri godine studija etnologije i kulturne antropologije na Sveučilištu u Zadru

značaj za čitav taj prostor. Jedan dio ovoga područja 1981. godine proglašen je Parkom prirode, a 1998. godine osnovana je i Javna ustanova Park prirode Biokovo kojoj je zadaća zaštita, održavanje i promicanje samoga Parka, u što između ostalog spada i kulturna baština ovoga prostora. Po pitanju zaštite i očuvanja Parka, a u ovom slučaju posebno kulturne baštine, već su poduzeti određeni koraci, a jedno od važnih rješenja po tom pitanju je i razvoj i promicanje kulturnog turizma, te bliska suradnja sa lokalnim stanovništvom kao i etnološkom strukom.

2. KULTURNI TURIZAM KAO POTICAJ REVITALIZACIJI I OČUVANJU KULTURNE BAŠTINE

Kultura i turizam su dva kompleksna i dinamična pojma koja je, zbog njihove nestatičnosti, tj. stalnog mijenjanja pojma, vrijednosti i shvaćanja, teško definirati (Jelinčić 2008:26). Ukoliko se kulturu želi definirati u odnosu na turizam treba kao važnu činjenicu uzeti njezino široko shvaćanje kao način života zajednice, gdje ona kao takva ne ističe samo materijalne oblike kulture, nego predstavlja vrijednosti i cjelokupan način života određene zajednice (ibid. 27). Iz tog razloga kultura vezana uz turizam ne može značiti samo obilazak materijalnih oblika kulture, već uključuje i upoznavanje načina života zajednice na određenom prostoru (ibid. 31). Kulturna baština predstavlja jedan od najsnažnijih resursa kulturnog turizma zbog čega ovaj oblik turizma za mnoge destinacije postaje mehanizam ekonomske regeneracije i očuvanja kulturne baštine (ibid. 31, 54). Prema definiciji Svjetske turističke organizacije kulturni turizam predstavlja putovanja motivirana kulturom poput studijskih, kazališnih i kulturnih tura, putovanja na festivale i slična događanja, posjete povijesnim lokalitetima i spomenicima, putovanja kako bi se proučavala priroda, folklor ili umjetnost te hodočašća (Tomljenović 2006:121). U Hrvatskoj, zbog nedovoljne razvijenosti kulturnog turizma još ne postoji njegova prikladna definicija, već je on definiran s motivacijskog stajališta i u okviru postojećeg zakonodavstva kao: opipljiva kultura (muzeji, galerije, koncerti, kazališta, spomenici i povijesni lokaliteti) i neopipljiva kultura kao što su običaji i tradicija (ibid. 122). Kulturni turizam, kao relativno mlada pojava,² iako nedovoljno razvijen u Hrvatskoj, u zadnjih je

---

² Kulturni turizam kao pojam u akademskom smislu ulazi u uporabu 80-ih godina 20. stoljeća kada dolazi do "prepuštanja" kulture tržištu zbog nemogućnosti financiranja iz državnog proračuna (Jelinčić 2008:52).

nekoliko godina postao sve češća tema javnosti. More i sunce, kao glavni sadržaji našeg turizma, sve se više pokazuju kao nedovoljni, ne samo u privlačenju turista nego i u njihovom zadržavanju,³ te se sve više javlja potreba za drugim sadržajima koji bi turističku destinaciju učinili posebnom i drugačijom. S druge strane, u sve više globaliziranom svijetu, javlja se potreba za revitalizacijom vlastitog identiteta i obnavljanjem onoga što određenu zajednicu čini različitom i drugačijom od drugih. Upravo ovdje dolazi do isticanja međusobne povezanosti kulturne baštine i turizma te njihove međusobne ovisnosti. Turistička destinacija, da bi bila atraktivna i samim time uspješna, u svom opisu traži originalnost, posebnost i tradiciju, a upravo je kulturna baština ta koja joj to može pružiti. Za razliku od toga, problem kulturne baštine, koja je u Hrvatskoj velikim dijelom zapuštena, posebno što se tiče nerazvijenih i slaborazvijenih ruralnih dijelova, sve više dolazi do izražaja, a institucije baštine, koje su po svojoj osnovi neprofitne, trebaju turizam kao poticaj za obnovu i oživljavanje te sprječavanje njenog potpunog zaborava (Batina 2004/2005:186). Iz tog razloga postoje određene "činjenice koje se nesporno odnose i na turizam i na baštinske ustanove":

- i turizam i baština namijenjeni su javnosti tj. posjetiteljima, te su briga i odgovornost prema posjetiteljima ključne za opstojnost turizma kao i baštinskih ustanova

- i turizam i baština svoj odnos prema posjetiteljima temelje na resursima, pa je nužna i briga za baštinu kao osnovicu opstanka za obje djelatnosti

- u osnovici ponude suvremenog turizma i baštinskih ustanova nije materijalni proizvod, već duhovni doživljaj, ili ono nematerijalno" (Klarić i Cepić 2003:213, prema Batina 2004/2005:186).

Iz navedenih razloga na kulturni turizam se sve više gleda kao na jedan od načina obnavljanja i očuvanja kulturne baštine te razvoja i vraćanja u život napuštenih i slabo razvijenih ruralnih područja. S tom svrhom se osmišljavaju razni projekti koji potiču suradnju kulturnog i turističkog sektora, bilo na lokalnoj, regionalnoj ili nekoj drugoj razini. Primjer jednog od takvih projekata je i projekt "etno-eko" sela, koji je Splitsko-dalmatinska županija pokrenula u suradnji s jedinicama lokalne samouprave, a u svrhu zaustavljanja trenda

---

³ Dunja Rihtman-Auguštin još je 1970. godine u svom članku *Tradicionalna kultura i turizam* raspravljala o nedovoljnoj ponudi jugoslavenskog turizma koji se bazira samo na prirodnim resursima te o kulturnoj baštini kao potencijalnom resursu koji bi uz pravilnu upotrebu i suradnju s etnolozima mogao postići veliku vrijednost (Rihtman-Auguštin 1970).

rasprodaje imovine i želje vraćanja života u davno napuštena dalmatinska sela, i na obali i u unutrašnjosti. Ili, prema riječima Joška Stelle, v.d. pročelnika Upravnog odjela za turizam Splitsko-dalmatinske županije: "Cilj projekta je očuvanje naše kulturne baštine te stvaranje visokokvalitetnoga turističkog proizvoda. Bit je sačuvati objekte tradicionalne arhitekture i izvornu maticu naselja, te ih predstaviti kao dio hrvatskog turističkog identiteta, jer ako se rasprodaju izgubit ćemo zauvijek našu didovinu" (Livajić 2007).

Ovo je samo jedan od primjera potrebne uske suradnje turizma i kulturne baštine, a jedan od idealnih primjera na kojem se takvi projekti i suradnje mogu primijeniti jesu i parkovi prirode koji u većini slučajeva osim netaknute prirode sadrže i kulturnu baštinu u koju spadaju kako ruralna naselja, tako i mnoga druga materijalna i nematerijalna kulturna dobra. Upravo na takvim mjestima koja zahtijevaju održivi razvoj te očuvanje prirodne i kulturne baštine, te koja za to imaju zakonom propisane mjere, idealne su mogućnosti za ostvarenje kulturnog turizma te očuvanje i prezentaciju vlastite tradicije i identiteta.

3. PARK PRIRODE BIOKOVO – BOGATSTVO PRIRODNE I KULTURNE BAŠTINE

3.1. Prostorne značajke Parka prirode Biokovo

Sl. 1. Pogled s Biokova; fotografirala Lara Kuluz, 2007. godine

Park prirode Biokovo, osnovan 1981. godine, smjestio se na površini od 196 km² i na području koje se prostire od prijevoja Dubci do prijevoja Saranač⁴. Pod Park prirode odnedavno također spada i

---

⁴ Park se proteže unutar sljedećih granica: "cestom od prijevoja Dubci na Jadranskoj magistrali do Novaka, zatim podnožjem strmca do zaseoka Bartulovići,

botanički vrt Kotišina, koji je utemeljio fra Jure Radić, kao mjesto koje omogućuje posjetiteljima upoznavanje s očuvanom izvornom biokovskom vegetacijom kao jedinstvenim samoniklim biljnim svijetom. Park spada pod Splitsko-dalmatinsku županiju, a zahvaća gradove Makarsku i Vrgorac te općine Brela, Baška Voda, Tučepi, Podgora, Zagvozd, Zadvarje i Šestanovac (www.jenisej.hr). Proteže se na nadmorskoj visini od 200 do 1762 m, a najviši vrh mu je Sv. Jure s 1762 metra. Istog položaja kao i ostale Dinarske planine, Biokovo se uzdiglo u neposrednoj blizini mora iz vrlo uske i samo neznatne zone fliša, gdje mu je primorska strana vrlo strma i trošna dok su u zaleđu nagibi mnogo blaži (Kušan 1971:11). Iako na prvi pogled Biokovo izgleda u potpunosti gola planina sastavljena samo od krškog kamena, ono ipak sadrži mnoštvo raznolikog biljnog i životinjskog svijeta s velikim brojem endemičnih vrsta. Također je bogato i geomorfološkim fenomenima kao što su vrtače, škrape, kamenice, jame, ledenice, spilje i krški izvori. Dugo kroz povijest Biokovo je bilo i prostor kontinuiranog ljudskog djelovanja, ali i važan prometni prostor kroz koji je, između ostalog, prolazila trgovačka cesta koja je spajala Makarsku i Vrgorac, kao i cesta koja je spajala ovaj dio Jadrana s Bosnom. Ostaci ljudskog djelovanja također su vidljivi i po mnoštvu raštrkanih sela i zaseoka, sakralnim građevinama te brojnim zapuštenim vrtacama, pašnjacima, pojilištima i sl. Smanjenje ljudskog djelovanja i opustošenje tog prostora počelo je uzimati najveći zamah početkom šezdesetih godina 20. stoljeća, nakon velikog potresa i razvoja masovnog turizma, kada dolazi do velikog odljeva stanovništva iz Zabiokovlja u obalna mjesta Makarskog primorja, kao i do napuštanja tradicijskog načina života te sve većeg okretanja turizmu.

3.2. Kulturne značajke Parka prirode Biokovo

Na području Parka prirode Biokovo moguće je pratiti kontinuitet ljudskog boravljenja unazad 3 do 4 tisuće godina. Kroz taj

---

putem do sela Topići i sjeverno od kamenoloma do starog sela Bast, preko Smokvine na izvor Jablan, nadalje putem od zaseoka Žlib-Veliko Brdo do sela Makar i ispod strmca sela Kotišina, do zaseoka Potpeć-Tučepi, zatim podnožjem strmca do ruba šume Staza, pa sjevernim rubom šume do vrgoračke ceste i nadalje vrgoračkom cestom do Gornjih Igrana, pa cestom do Kozice, zatim sa sjeverozapada cestom do Zagvozda, gdje skreće put prema Dedićima i Lončarima do Kapele sv. Stjepana, pa na kotu 306, zatim na zaselak Čikeš, preko kote Sedlača (278) na kote Strogovo (398) i Kula (382), te ravnom linijom na početnu točku prijevoja Dubci" (www.biokovo.com).

dugi period stvorena je specifična kultura življenja i trajna ovisnost između planine i mora, nastala miješanjem jadranske i dinarske kulturne zone. Ovaj dugi period čovjekovog djelovanja moguće je potvrditi mnogim arheološkim nalazištima, prvenstveno brojnim ilirskim nekropolama, srednjovjekovnim stećcima i sakralnim građevinama. Kroz burna povijesna zbivanja koja su se odvijala na ovom prostoru tijekom stoljeća ostali su vidljivi i neki drugi kulturni utjecaji kao što su turski, mletački, francuski i austrijski. Sve to je ostavilo utjecaja i u izgledu samog prostora kao i u načinu življenja⁵. Ostaci materijalne baštine vidljivi su prvenstveno u tradicijskoj arhitekturi podbiokovskih i zabiokovskih naselja, kako sela tako i zaseoka i pastirskih stanova, s biokovskim kamenom kao glavnim građevinskim materijalom. Neizostavne su i sakralne građevine kao što su crkve, većinom građene na planinskim vrhovima, te zavjetne kapelice građene uz raskrižja putova, kao i obrambeni kašteli nastali tijekom 17. stoljeća. Stočarstvo, kao jedno od glavnih gospodarskih grana, između ostalog je uvelike utjecalo i na veliku biološku raznolikost koja je danas zastupljena u parku, a krške vrtače ili tzv. *doci* i danas predstavljaju oazu plodne zemlje koja je, zahvaljujući nadmorskoj visini iznad 700 metara, omogućila uzgoj poznatog biokovskog krumpira. Naravno, neizostavne su i jame ledenice koje zadržavaju led kroz čitavu godinu, a koji je prvo služio za napajanje stoke vodom tijekom ljeta, a s početkom turizma i za ugostiteljske usluge. Nematerijalna kulturna baština, iako nevidljiva okom, također predstavlja važno kulturno nasljeđe, između ostalog sastavljeno od bogatstva običaja te narodnih priča i pjesama nastalih pod utjecajem planine i u neprestanom kontaktu primorskog i gorskog čovjeka. Tako postoji mnoštvo mitskih bića oživljenih na Biokovu upravo kroz sposobnost ljudske mašte i pričanja, a velik broj spjevanih epskih pjesama koje u sebi sadržavaju mnoge povijesne događaje i danas se pamti. Nažalost, s prestankom u prošlosti uobičajenih načina prenošenja tradicije, upravo je ta nematerijalna kulturna baština postala najviše ugrožena, jer nigdje nije detaljno zapisana, a već je prošao dug period vremena od kada su ljudi s tog prostora izgubili doticaj s njom.

---

⁵ Više o samoj kulturnoj baštini ovog područja može se pronaći u članku fra Karla Jurišića pod naslovom *Prirodna i kulturna baština na području Makarskog primorja* (Jurišić 1981).

Sl. 2. Pastirski stanovi na Lemišnim docima; fotografirala Nora Kuluz, 2007. godine

4. RAD JAVNE USTANOVE PARK PRIRODE BIOKOVO U OČUVANJU I PREZENTACIJI KULTURNE BAŠTINE

U ožujku 1998. godine Vlada Republike Hrvatske donijela je odluku o osnivanju Javne ustanove Park prirode Biokovo⁶ sa sjedištem u Makarskoj. Djelatnost Ustanove je zaštita, održavanje i promicanje Parka prirode Biokovo. Ravnatelj Ustanove Ante Cvitanović njezinu djelatnost pojašnjava ovim riječima: "Javna ustanova Parka prirode ima zadaću zaštite, čuvanja i promicanja vrijednosti Parka, a pod te vrijednosti spada i prirodna i kulturna baština".⁷

Što se tiče očuvanja kulturne baštine unutar Parka ravnatelj pridodaje:

"Sam Park po svojoj definiciji uključuje, pored flore i faune, i cjelokupnu kulturnu baštinu, kako materijalnu tako i nematerijalnu tj. duhovnu, a naša je briga da tu kulturnu baštinu sačuvamo i, prema tome, sastavni dio naše djelatnosti."

U svom djelovanju kroz proteklih desetak godina Ustanova je poduzela određene mjere na ovom području rada, međutim, kako je kod takvih pitanja novac jedan od ključnih stvari, nije uvijek sve ideje i namjere lako provesti u djelo, što potvrđuje i sam ravnatelj:

"U okviru naše djelatnosti je, dakle, da štitimo, čuvamo i razvijamo, kako prirodne, tako i kulturne vrijednosti, a sad je

---

⁶ Na temelju članka 17, stavka 2 Zakona o zaštiti prirode i članka 12, stavka 2 Zakona o ustanovama (www.nn.hr).

⁷ Svi citati ravnatelja Javne ustanove Park prirode Biokovo korišteni u ovome radu navode se prema transkriptu intervjua obavljenog 21. kolovoza 2008. godine.

jedino pitanje koliko ima novaca za sve. Mi smo, kao što znate, jednim dijelom na financiranju iz državnog proračuna, a jednim dijelom iz vlastitih prihoda, te mi kroz određene zahtjeve tražimo od Ministarstva financiranje određenih programa. I naravno da se svi projekti, bez obzira da li se radi o čuvanju prirodnih vrijednosti ili kulturnih, ne mogu realizirati."

Kako bi se te namjere što uspješnije prenijele u djelo neizostavna je i suradnja Ustanove s lokalnim stanovništvom i turističkim zajednicama te ostalim udrugama vezanima za sam prostor Parka prirode Biokovo.

Javna ustanova "Park prirode Biokovo" je dosad imala čitav niz projekata na utvrđivanju i zaštiti kulturnih vrijednosti. Neki od njih su u potpunosti provedeni u djelo, a neki još uvijek čekaju svoju realizaciju. Ovaj rad neće u potpunosti obuhvatiti sve te projekte, već će predstaviti dio njih, tj. one veće i važnije, kako bi se pružio uvid u opću sliku rada Parka prirode Biokovo u očuvanju i prezentaciji kulturne baštine.

4.1. Očuvanje kulturne baštine i njena prezentacija

Kako je već navedeno, Javna ustanova Park prirode Biokovo za svoju zadaću ima očuvanje i promicanje, kako materijalne tako i nematerijalne kulturne baštine. Veliki broj materijalne kulturne baštine na području Parka je potrebno, ili je bilo potrebno, bar jednim dijelom obnoviti, jer je riječ o stvarima koje traže održavanje, a kada se prestanu koristiti, što je u većini slučajeva i bilo u pitanju, one propadaju. Bilo da je u pitanju novac, vrijeme ili imovinsko-pravni odnosi, nemoguće ih je sve odjednom obnoviti, a ni sam proces obnove nije tako jednostavan. Kako bi se uopće i moglo krenuti u realizaciju, potrebno je osmisliti odgovarajuće projekte, a u samoj realizaciji je također jako bitna i potpora lokalne zajednice i turističkog sektora prostora na kojem se ona odvija, kao i konstantan nadzor konzervatora tijekom obnavljanja.

Javna ustanova Park prirode Biokovo tijekom svog rada napravila je velik broj projekata, bilo da je u pitanju utvrđivanje ili zaštita kulturnih vrijednosti, o čemu svjedoči ravnatelj Ustanove:

"Mi smo kroz ovih desetak, devet godina rada Ustanove imali i čitav niz projekata na ili utvrđivanju vrijednosti ili zaštiti kulturnih vrijednosti. Ja ću samo nabrojiti neke: mi smo zajedno sa konzervatorskim zavodom Ministarstva kulture iz Splita napravili jednu studiju obnove Kaštela u Kotišini,

konzervatorski elaborat ruralnih naselja koji spadaju pod Park, pa smo napravili konzervatorsku studiju i elaborat za buduću etnološku stazu na Podglogoviku, koja uključuje i Crkvu sv. Ilije koju smo nedavno obnovili itd."

Neki od tih projekata, kao što je kaštel u Kotišini, još uvijek nije oživio, jer iako ima veliku vrijednost, zahtijeva i veliku količinu novca koju Park sam ne može pribaviti, a još nitko na lokalnoj ili nekoj drugoj razini nije krenuo ususret tom projektu. Ali nedavno obnovljena Crkva sv. Ilije na Podglogoviku⁸ pokazuje kako nije sve tako crno. Sama Crkva sv. Ilije, inače sagrađena na ilirskoj gomili (sl. 3.), stara je dvjestotinjak godina⁹, a spada pod podgorski dio planine, točnije pod predio Podglogovik. Za vrijeme Drugoga svjetskog rata jedan dio joj je bio srušen od strane Nijemaca i ona je ostala u tako ruševnom stanju sve dok, kako kaže ravnatelj, Park nije pokrenuo inicijativu za njeno uređenje:

"Nijemci su tu Crkvicu razrušili i dok mi nismo, na neki način, poduzeli akciju da se to napravi, ona je bila u ruševnom stanju. Tako da smo mi tu, iz vlastitih i donatorskih sredstava, utrošili i sad je ona stavljena pod krov i sačuvana u onom izvornom obliku."

Sl. 3. Crkva sv. Ilije na Podglogoviku; fotografirala Vedrana Vela-Puharić, srpanj 2007. godine

---

⁸ Otvorenje je bilo na dan sv. Ilije, 20. srpnja 2005. godine.

⁹ Crkva je sagrađena sigurno poslije 1735., a prije 1807. godine (usp. www.biokovo.com).

Sl. 4. Crkva sv. Ilije na Podglogoviku; fotografirala Vedrana Vela-Puharić, srpanj 2007. godine

U obnovi je preostala još jedna faza, a to je postavljanje preslice; međutim, zbog nepostojanja slike zvonika to je još uvijek u procesu izrade¹⁰ (sl. 4.).

Zajedno s projektom obnove Sv. Ilije napravljena je i studija za poučno-etnološku stazu koja bi zajedno s Crkvom sv. Ilije uključivala i nekoliko pastirskih naselja kao što su Podglogovik, Stratinovac i Plužina. Ova se pastirska naselja nalaze na nadmorskoj visini od 900 metara što je davalo mogućnost boravljenja u njima kroz cijelu godinu. Poučno-etnološka staza bi trebala biti napravljena možda već iduće godine, a svrha joj je posjetiteljima Parka prikazati povijesna zbivanja i način života koji se odvijao na ovome području, kako je ovim riječima objasnio sam ravnatelj Parka:

"Poučno-etnološka staza bi, amo reć, prikazala sva ta povijesna zbivanja, jer Biokovo ima već 3-4 tisuće godina kontinuitet ljudskog boravljenja, jer sasvim je sigurno da su tu bila ilirska naselja, a kasnije hrvatska. I mi želimo prikazati tu povijesno-etnološku stazu gdje bi ispričali 15 do 20 priča o životu, pučkoj arhitekturi, o svojedobnoj vožnji kočije baš preko tog lokaliteta, jer tu je bila postaja kočija, putovalo se 7 i po sati od Makarske do Vrgorca... Dakle ima čitav niz zanimljivih priča, tu su jedno 7 ili 8 ilirskih gomila, postoje priče o životu, pašarenju, stočarskim stanovima..."

Daljnja svrha samog projekta bi trebala uključivati i obnovu

---

¹⁰ Po sjećanju jednog stanovnika Podgore napravljen je nacrt zvonika te ga je još samo potrebno postaviti.

pastirskih stanova koji bi onda, u svom izvornom obliku, mogli prezentirati pučku arhitekturu, a postoji i mogućnost njihove prenamjene u turističke svrhe, o čemu također govori ravnatelj Ante Cvitanović: "Tako da ono prvo šta možemo napraviti je tu etnološku stazu, a kasnije obnoviti jedan, dva ili pet takvih stanova, stvoriti mogućnost da se u njima boravi, jedna nova vrsta turističke ponude". Međutim, realizacija same obnove pastirskih stanova sa sobom donosi i određene probleme prvenstveno po pitanju imovinsko-pravnih odnosa, budući da su stanovi u privatnom vlasništvu te ih je potrebno ili otkupiti ili stvoriti određen dogovor sa samim vlasnicima¹¹. Iako je, za početak, namjera obnoviti samo nekoliko njih, na tom području ih se nalazi oko 300 do 400 zbog čega bi trebalo naći načina da se svi oni obnove i prenamjene kako bi i sami vlasnici imali od toga koristi (sl. 5. i 6.). Naravno, u samom Parku ta obnova mora ići po točno određenim propisima pa se tako ne smije ići van njihove prvotne veličine ni izgleda, a građevinski materijal ne smije ugrožavati sam Park, te je potreban konstantan nadzor konzervatora, što daje izvrsne mogućnosti da oni ostanu u svom izvornom obliku, a na taj način i da se očuva sama tradicija¹².

Sl. 5. Pastirski stanovi na Lemišnim docima; fotografirao Vojo Ribičić, 2007. godine

---

¹¹ Veliki problem po pitanju pravno-imovinskih odnosa je i u velikom broju vlasnika koji dijele određene stanove i zemlju.

¹² Nažalost, neki od tih stanova su već obnovljeni od strane njihovih vlasnika, ali na nepropisan način što je dovelo do ugrožavanja samog Parka, a i same kulturne baštine.

Pastirski su stanovi svoju prvotnu svrhu izgubili, a sama obnova i konzervacija stanova bez njihove prenamjene ne bi imala puno smisla, jer ako nemaju svoju funkciju i smisao, ljudi ih nemaju potrebu obnavljati i održavati. Zato bi idealan način za njihovo očuvanje bila prenamjena u svojevrsan ekomuzej¹³, jer se onda ne bi očuvali samo pojedinačni objekti, već bi čitava naselja ponovno oživjela i, koristeći tradiciju, stvorila nešto novo. Na taj način bi se ujedno stvorila mogućnost očuvanja tradicije i identiteta važnog za samu lokalnu zajednicu, ali bi također bila stvorena posebna ponuda za turiste preko koje bi ista ta tradicija bila prezentirana (usp. Batina 2004/2005:193).

Sl. 6. Pastirski stanovi ispod Malog vrha; fotografirala Lara Kuluz, 2007. godine

Za razliku od materijalne, nematerijalnu kulturnu baštinu Parka prirode Biokovo puno je teže obnoviti i sačuvati prvenstveno iz razloga jer je nitko do sada nije sustavno proučavao, a prevelik period vremena je prošao od kada su ljudi s tog prostora izgubili doticaj s njom. Kako ne bi u potpunosti otišla u zaborav, Park je poduzeo određene mjere kako bi se i ona sačuvala. Jedan od primjera njenog očuvanja je klesarska radionica u etno-selu Veliki Godinjinj¹⁴ koja od

---

¹³ "Ekomuzej je institucija koja za razliku od tradicionalnog muzeja proširuje svoje djelovanje na sveobuhvatnu ljudsku okolinu, cjelovito nasljeđe određene zajednice, uključujući cijeli prirodni ambijent i kulturni milie u te je tako nosilac općeg sudjelovanja u planiranju zajednice i njenog razvoja." (Šola 1990:4, prema Batina 2004/2005:191)

¹⁴ Etno-selo Veliki Godinjinj je zaselak Raščana koji od prošle godine spada pod zaštićeno kulturno dobro, a posebno se ističe po očuvanosti samog sela, kao i po specifičnoj strukturi po kojoj je jedinstven u Dalmaciji, što potvrđuje i etnologinja Dinka Đeldum iz splitskog Konzervatorskog odjela: "Čitav radni vijek obilazim

ove godine, osim obrade biokovskog kamena, sadrži i "Priče s guvna". Klesarska radionica pokrenuta je na inicijativu Zavičajnog društva "Veliki Godinj" i Parka prirode Biokovo, a u svrhu obnove i očuvanja tradicijskih zanata, poput obrade biokovskog kamena te gradnje suhozida i kamenih kuća. Prvi je puta održana 2007. godine¹⁵, a od ove godine¹⁶ (sl. 7.) su u nju bile uključene i već spomenute "Priče s guvna", s namjerom da potaknu sjećanja na pučke priče i pjesme kako bi se onda one, u takvom obliku, mogle snimiti i bar dijelom zabilježiti, kako ističe i ravnatelj Parka prirode Biokovo:

"Ta klesarska radionica je pučka radionica domaćeg kamena, a svrha joj je obnova zanata koji se gotovo izgubio, tj. znanja slaganja suhozida i gradnje kamenih kuća. Inicijativa je Zavičajnog društva 'Veliki Godinj' i Parka prirode Biokovo da se to donekle, barem jedan dan obnovi. Ove godine je to malo i prošireno, jer pored klesanja biokovskog kamena imamo i 'Priče sa guvna'. I želja nam je da se, nakon radionice, ljudi okupe oko tog guvna i pričaju priče o klesanju kamena i iskustvima iz prijašnjih vremena, kao i druge priče pučkih pjesnika. Jer mi taj dio života i sve te priče želimo obnoviti i one su izuzetno važno kulturno nasljeđe. Zato ćemo ih kroz to ove godine snimiti, nekako ih upriličiti u pisanom obliku, na neki način da se i to sačuva."

---

sela od Splita do Dubrovnika i moram kazati da je Godinj upravo čudesan u toj svojoj organiziranosti i urbanosti. Jer unatoč toliko malom prostoru, selo ima središnju ulicu do koje su stambene kuće, dok su gospodarski objekti smješteni dalje iza njih" (Franić 2008:38).

¹⁵ Radionica je održana 4. kolovoza 2007. godine.

¹⁶ Ove godine radionica je održana 30. kolovoza.

Sl. 7. Plakat za klesarsku radionicu; fotografirala Vedrana Vela-Puharić, kolovoz 2008. godine

Kroz ovogodišnju radionicu¹⁷ oko tridesetak početnika okušalo se u klesanju biokovskog kamena, a interesantna je činjenica i veliki raspon godina između samih klesara, pa je tako najmlađi klesar imao 16,¹⁸ a najstariji 85 godina¹⁹. Veliki uspjeh su također imale i "Priče s guvna" u kojima je sudjelovao velik broj sudionika, a u sklopu njih je pjevalo Kulturno-umjetničko društvo "Dusina" (sl. 8.), sviralo se na guslama i diplama, mogle su se čuti priče pučkih pjesnika, kao i čuti pjesma i vidjeti ples svih ostalih prisutnih (sl. 9.). Naravno, neizostavna i značajna činjenica je da je sve snimljeno i zabilježeno od strane djelatnika Parka te na taj način i u jednu ruku sačuvano.

¹⁷ Jedna od ideja je također i proširivanje radionice na školu klesanja, o čemu govori ravnatelj Javne ustanove Park prirode Biokovo Ante Cvitanović: "Ovdje je zapravo sve u simbolici, jer se klesanju ne možete naučiti u sat ili dva koliko ovo traje. Za takvo što bi idealan bio klesarski kamp, koji bi trajao više dana, gdje bi se učilo i klesati i ugrađivati kamen, što je ideja na kojoj ćemo raditi" (Franić 2008:39).

¹⁸ Ivan Jakov Jakić, polaznik 3. razreda kamenoklesarske škole u Pučišćima.

¹⁹ Davorin Sumić Davo, klesar iz Podgore.

Sl. 8. KUD "Dusina"; fotografirala Vedrana Vela-Puharić, kolovoz 2008. godine

Sl. 9. "Priče s guvna"; fotografirala Vedrana Vela-Puharić, kolovoz 2008. godine

Zahvaljujući klesarskoj radionici u Velikom Godinju, te informativnim tablama edukativno-etnoloških staza poput one na Podglogoviku koja bi se mogla realizirati već iduće godine, te edukativno-etnološke staze Subotište – Sv. Nikola²⁰ koja bi trebala biti otvorena ove godine, vrijedna nematerijalna baština, kao što su običaji i priče iz života, jednim će dijelom biti sačuvana i prezentirana. Međutim, kako bi ta namjera u potpunosti bila realizirana, potrebno je sakupiti što veću količinu građe i kao takvu je stručno obraditi i prezentirati u okviru čitavog Parka. I sam Park

---

²⁰ Ta bi staza trebala biti otvorena ove godine, a sastojala bi se od desetak informativnih tabli na hrvatskom i engleskom jeziku, koje bi sadržavale priče vezane za način života ljudi i karakteristike samog prostora Gornjih Brela.

prirode Biokovo uviđa važnost ovoga očuvanja, zbog čega će ono činiti i jedan od segmenata desetogodišnjeg plana upravljanja koji je trenutno u izradi, o čemu govori i ravnatelj Parka:

"Čitav taj niz običaja, predaja i priča o životu tih ljudi, sva ta nematerijalna baština traži jednu posebnu brigu i pozornost da se sačuva. I taj dio nematerijalne baštine je uvijek bitan i jedan dio našeg plana upravljanja se baš time treba baviti. Postoje već određeni podaci koji su prikupljeni i sačuvani, ali sada sve to treba sabrati na jedno mjesto, obraditi i nadopuniti..."

4.2. Presentacija kulturne baštine kroz javna događanja

Javna događanja zbog svoje simboličnosti, ograničenosti u vremenu i prostoru, jasne strukture, te velikog broja ljudi koje privlače, omogućavaju da se sve ono što je inače raspršeno i teško primjetljivo sakupi na jednom mjestu, zbog čega predstavljaju idealne uvjete kao mjesta prezentacije kulturne baštine. Iz tog razloga, između ostalog, spadaju i pod jedan od bitnih i neizostavnih mjesta prezentacije kulturne baštine Parka prirode Biokovo. U okviru Parka postoji niz javnih događanja vezanih uz prezentaciju i očuvanje kulturne baštine, bilo da ih organizira sam Park u suradnji s lokalnom, turističkom ili nekom drugom zavičajnom udrugom, ili su same te zajednice organizatori događanja s Parkom kao suradnikom.

Javna događanja su obično organizirana u sklopu obilježavanja određenih bitnih datuma, kao što su određene svetkovine koje su povezane s ovim prostorom ili datumi koji obilježavaju važnost prirodne i kulturne baštine i njenog očuvanja. Uz klesarsku radionicu u Velikom Godinju, o kojoj je već bilo riječi, kao najreprezentativniji primjer javnog događanja, gdje je ujedno Park jedan od glavnih inicijatora i organizatora, proslava je održana 23. svibnja u Zagvozdu s temom "Bioraznolikost i poljoprivreda", organizirana povodom obilježavanja 22. svibnja, Međunarodnog dana biološke raznolikosti i Dana zaštite prirode u Republici Hrvatskoj, te također povodom UN-ovog proglašenja 2008. godine kao Međunarodne godine krumpira. Manifestacija je bila organizirana u suradnji s Općinom Zagvozdu, a organizaciju su pomogli Ministarstvo kulture, Državni zavod za zaštitu prirode, Ministarstvo poljoprivrede, ribarstva i ruralnog razvoja, Sveučilište u Splitu, Centar za hrvatske studije u svijetu, Splitsko-dalmatinska županija, Turistička zajednica Vrgorac te osnovna škola i dječji vrtić u Zagvozdu. Uspješnost same manifestacije, koja je prva takve vrste održana u Zagori, vidljiva je

prvenstveno po odazivu velikog broja posjetitelja, kao i odjeku u medijima, gdje je uz brojne pozitivne novinske izvještaje također i prenošena uživo putem televizije, što je omogućilo još uspješniju prezentaciju same kulturne i prirodne baštine ovoga prostora. Manifestacija je trajala od ranih jutarnjih pa sve do kasnih večernjih sati, počevši s promenadom Limene glazbe Zagvozd te završivši s pučkom feštom, a sam program se još sastojao i od likovne radionice za učenike Osnovne škole Zagvozd i djecu Dječjeg vrtića Zagvozd, seminara "Održivi razvoj Zabiokovlja i bioraznolikost – mogućnosti i perspektive", izložbe suvenira tradicijskih i ekoloških proizvoda i predstavljanja zaštićenih područja Republike Hrvatske, kulinarske radionice u prilog održavanja Međunarodne godine krumpira te kulturno-umjetničkog programa pod nazivom "Pjesme i plesovi Podbiokovlja i Zabiokovlja".

Prezentacija kulturne baštine u sklopu same manifestacije najviše je došla do izražaja u dijelu izložbe suvenira te tradicijskih i ekoloških proizvoda Podbiokovlja i Zabiokovlja gdje su mnogi od izlagača²¹ predstavili svoje rukotvorine većinom izrađene, kako sami kažu, onako kako su to radili njihovi stari, ali naravno uvijek s vlastitim umjetničkim dodatkom²² (sl. 10. i 11.), održavajući na taj način još uvijek na životu one zanate koji su u većini slučajeva u procesu nestajanja.

---

²¹ Izlagali su: Marija Vuletić, Vuletića zaseok, Krstatice- zobnice; Udruga Zagvoždana, Split- muška i ženska nošnja Zagvozda; Jelena Erceg, Makarska-organska kozmetika na osnovi ljekovitog bilja; Dušan i Ljubo Vuleta, Vrgorac, pčelari- med i pčelinji proizvodi; APYHERBATICA, Makarska- med i pčelinji proizvodi; OPG Grbavac, Makarska- maslinovo ulje, rakije, likeri, med; Rosanda Žarnić, Makarska- domaći likeri i rakije; Ante Nogalo, Slivno, kovač- kovani alati; Obiteljsko gospodarstvo "Ružičanin", Umčani, Vrgorac- rukotvorine od drva i šiblja; Jure Tucak, Runovići- rukotvorine od drva i šiblja; Ante Serdarević, Zagvozd- instrumenti i skulpture od drveta; NATURA DALMATIA, Nikola Đuvačić, Ston- tradicijski proizvodi i suveniri; Botun, Deana Borić Jakić, Makarska- domaći sapuni i suveniri; Ivana Brkić Gojak, Makarska- keramika; Obrt za proizvodnju "Montenense"- kamene kućice.

²² Tako je Marija Vuletić u sredini većine zobnica istkala hrvatski grb, a Ante Serdarević u sredinu lopara, umjesto svastike koja se nekad stavljala, često izrezbaruje hrvatsku šahovnicu, te o svom radu kaže: "...moj otac i dide su se bavili s tin isto, ali njihovi radovi nisu bili toliko izrezbareni i ukrašeni, već su bili više primitivni..."

Sl. 10. Marija Vuletić, zobnice; fotografirala Nora Kuluz, svibanj 2008. godine

Sl. 11. Ante Serdarević, proizvodi od drva; fotografirala Nora Kuluz, svibanj 2008. godine

U sklopu izložbe suvenira Općina Zagvozd je predstavila i rekonstrukciju zagvoždanske muške i ženske narodne nošnje (sl. 12.), koju je pokrenula Udruga Zagvoždana iz Splita s ciljem, kako kaže Ante Alagić, jedan od članova Udruge, "pomoći Zagvozdu u kulturnom, a koliko možemo i gospodarskom planu".²³

Neizostavan dio prezentacije kulturne baštine bio je i kulturno-umjetnički program gdje su različita kulturno-umjetnička društva predstavila pjesme i plesove Podbiokovlja i Zabiokovlja²⁴, a izvođenje gange u sklopu toga mnoge je Zagvoždane i ljude podrijetlom iz Dalmatinske zagore vratilo u djetinjstvo, pa su se tako mogli čuti i komentari poput: "prije pedeset godina se na svakom kantunu pivala ganga, a danas ništa" ili "još kad san bez sidih bio i čuva ovce zna bi zagangat koju"²⁵ (sl. 12.).

Sl. 12. Udruga pjevača gangaša župe Katuni; fotografirala Nora Kuluz, svibanj 2008. godine

Što se tiče kulinarske radionice, gdje je prvenstveno predstavljen biokovski krumpir kao glavni sastojak spremljenih jela (sl. 14.), moglo bi je se nazvati multikulturalnom, jer su se, uz nekoliko hrvatskih tradicijskih jela, također mogla degustirati i jela od krumpira pripremljena po recepturi još četrnaest zemalja svijeta.²⁶

²³ Prema transkriptu intervjua obavljenog 23. svibnja 2008. godine.

²⁴ Nastupali su: Folklorna sekcija OŠ Zagvozd; Klapa Biokovske zvončice, Zagvozd; Udruga pjevača gangaša župe Katuni-Kreševo "Radobilja"; Klapa "Garbin" Makarska; HKUD "Vinjani", Vinjani; Folklorni ansambl "Tempet", Makarska; Ženska klapa "Fjoret", Makarska i HKUD "Proložac", Proložac.

²⁵ Zabilježeno tijekom terenskog istraživanja.

²⁶ Riječ je o sljedećih četrnaest zemalja: Čile, Argentina, Južnoafrička Republika, Kolumbija, Australija, Francuska, Njemačka, Slovačka, Poljska, Makedonija, Bugarska, Rumunjska, Ukrajina i Litva, a četrnaest ekipa je bilo sastavljenih od studenata hrvatskog jezika iz navedenih zemalja.

O čuvanju kulturne baštine, i to prvenstveno ruralnih naselja, te razvoju eko-etno turizma i poticanju održivog razvoja najviše se moglo čuti u sklopu seminara o održivom razvoju Zabiokovlja²⁷, gdje su zainteresirani sudionici mogli dobiti potrebne informacije o ruralnom turizmu, ali i izložiti vlastite probleme i nejasnoće vezane uz njegov razvoj. Namjera seminara je prvenstveno bila predstaviti stanovnicima Dalmatinske zagore mogućnosti i perspektive njenog razvoja i sprječavanja daljnje depopulacije ovog prostora, i to putem održivog razvoja i stvaranja mogućnosti zapošljavanja domicilnog stanovništva, a u svrhu očuvanja njihove kulturne baštine i identiteta. Želja im je bila prikazati važnost ovoga prostora i njegovu specifičnost te veliku perspektivu koju sadrži zahvaljujući svom specifičnom načinu života i tradiciji.

Osim što je kroz uspješnost izvedbe te manifestacije Park prirode Biokovo učinio još jedan korak naprijed u prezentaciji i očuvanju, kako kulturne tako i prirodne baštine, također je zahvaljujući tome omogućeno da Zagvozd kao jedno od mjesta zapuštene Dalmatinske zagore barem jedan dan zaživi svojim punim plućima i nakratko povrati velik broj stanovnika koji su ga jednom iz određenog razloga napustili.

Kao što je već rečeno, postoje i određena druga, manja ili veća, javna događanja koja se odvijaju na prostoru Parka prirode Biokovo i koja su pokrenuta u novije vrijeme kako bi se prezentirala kulturna baština i potaknula potreba za njenim očuvanjem i revitalizacijom. Iz tog većeg broja događanja, ovdje ću istaknuti ona koja posjeduju veliku tradiciju izvođenja na ovom prostoru i dugi povijesni kontinuitet, bilo da su u pitanju hodočašća i svete mise u čast određenih svetaca ili određene manifestacije i sajmovi također održavani na određene svetkovine. Hodočašća i svete mise u čast određenih svetaca predstavljaju veliki kontinuitet kršćanske tradicije i bogoslužja na tom prostoru, ali su danas u dosta slučajeva takva događanja izgubila svoj prvotni oblik i svrhu, te su više održavana iz

---

²⁷ Sudionici seminara bili su: Joško Stella, dipl. oec, pročelnik Upravnog odjela za turizam Splitsko-dalmatinske županije, s temom "Etno-eko selo – model ruralnog razvoja"; mr. sc. Dijana Katica, dr. vet. med., predsjednica Uprave Hrvatski farmer d.d, s temom "Ruralni turizam i turizam na seljačkim gospodarstvima"; Tomislav Petrović, dipl. ing. agr., načelnik Odjela za ekološku i održivu poljoprivredu Ministarstva poljoprivrede, ribarstva i ruralnog razvoja, s temom "Ekološka i održiva poljoprivreda", te mr. sc. Roman Ozimec, dipl. ing. agr., direktor tvrtke Kadmo d.o.o. Zagreb s temom "Očuvanje tradicijskih krajobraza i postojeće bioraznolikosti Biokova korištenjem izvornih pasmina i sorti".

potrebe ljudi za očuvanjem tradicije i veze s njihovim korijenima. Kao jedan od najprepoznatljivijih primjera takvog događanja bi bila svetkovina na Sv. Juru²⁸ koja se održava u istoimenoj Crkvi²⁹ i na istoimenom, i ujedno najvišem biokovskom vrhu, a koja je najraširenija na tom prostoru te ju pohađaju ljudi iz raznih mjesta Zabiokovlja i Podbiokovlja (sl. 13.).

Sl. 13. Sveta misa u Crkvi sv. Jure na dan svetkovine; fotografirala Vedrana Vela- Puharić, srpanj 2007. godine

Kod drugih sličnih događanja, kao što je sveta misa na Sv. Roka i Sv. Iliju, obično je u pitanju ograničenost na užu prostor, tj. na određena mjesta ili manje zajednice.

Što se tiče sajмова i manifestacija³⁰ koje su se održavale također povodom određenih svetkovina, ali koje su se ujedno u mnogo slučajeva i izgubile, jedan od primjera bi bio onaj u Zadvarju u kojem se još uvijek održavaju dva velika godišnja sajma³¹ vezana uz blagdan sv. Ante³² i sv. Bartula³³. Povijest tih sajмова se proteže još iz turskog vremena, kada je preko Zadvarja prolazio jedini

---

²⁸ Sv. Jure se inače slavi 24. travnja, međutim zbog nevremena koje u to doba godine zna pogoditi najviši vrh Biokova ta svetkovina je prebačena na posljednju subotu u mjesecu srpnju.

²⁹ Crkva je na tom vrhu sagrađena vjerojatno već u 12. stoljeću, a možda i prije, a 1965. godine je srušena radi izgradnje televizijskog odašiljača, te je izgrađena nova nekoliko metara niže.

³⁰ U Zagori su takva događanja poznata pod nazivom *derneći*, a u priobalju pod nazivom *ffere*.

³¹ Ovi sajmovi traju dva dana, a osim njih također postoji i sajam koji se održava svakog utorka.

³² Ovaj se sajam održava 12. i 13. lipnja.

³³ Ovaj se sajam održava 23. i 24. kolovoza.

karavanski put iz unutrašnjosti prema primorju, kroz koji su prolazile mnoge karavane natovarene trgovačkom robom dolazeći iz raznih, tada turskih mjesta, kao što su Glamoč, Livno Šujice, Županjica, Tomislavgrad, i zaustavljajući se u Zadvarju na putu prema moru (Babić 2008:22). Tradicija održavanja sajмова se uz određene povijesne promjene nastavila sve do danas pa je tako ovogodišnji sajam na Sv. Antu okupio trgovce iz cijele Hrvatske, između kojih su bili izloženi i mnogi tradicijski obrti s prostora Zabiokovlja.

Ono što još treba spomenuti vezano uz javna događanja koja se odvijaju u Parku prirode Biokovo, osim njihova pridonosenja očuvanju tradicije i prezentaciji kulturne baštine, jest zasigurno činjenica da za vrijeme njihovog trajanja ona mjesta u kojima se održavaju, a koja su većinom napuštena i nerazvijena, ponovno ožive i povrate veliki dio svog stanovništva, a ako je u pitanju periodično događanje, onda dolazi i do revitalizacije i obnavljanja samog prostora.

5. LOKALNE KULTURNE UDRUGE NA PROSTORU PARKA PRIRODE BOKOVO I VAŽNOST NJIHOVE SURADNJE S PARKOM

Kroz zadnjih nekoliko godina došlo je do osnivanja raznih lokalnih ili, bolje rečeno, zavičajnih udruga koje su povezane s Parkom prirode Biokovo i u određenoj mjeri djeluju na njegovom prostoru, a kojima je svrha očuvanje i prezentacija vlastite kulturne i prirodne baštine i identiteta. Mnoge od tih udruga su do sada pokrenule brojne inicijative i projekte u tom pogledu, a u većini slučajeva je jedan od glavnih suradnika u njima bila i Javna ustanova Park prirode Biokovo. Uspješnost i važnost takvih suradnji za očuvanje kulturne baštine je vidljiva i u prethodnim poglavljima ovog rada, a iz tog razloga Park prirode Biokovo uvelike potiče suradnju s takvim udrugama i u većini slučajeva im je spreman pružiti potporu.

Jedno od najstarijih kulturnih društava takve vrste, a ujedno i najaktivnije, jest kulturno društvo "Brolanenses" iz Brela, koje je, kako piše u njihovom statutu, "osnovano s ciljem poticanja, usmjeravanja i istraživanja, te promicanja svijesti i ideja o očuvanju, oplemenjivanju, njegovanju i prezentiranju kulturno-povijesnog nasljeđa – breljanskih starina i prirode – njihovo otimanje od uništavanja, zaborava i nestajanja, kao svoj dug u odnosu na pretke i obvezu prema potomcima" (www.brolanenses.hr). Uz časopis "Vrela Brela" koje izdaje ovo društvo, brojne inicijative za očuvanje i obnovu svojih kulturnih spomenika, te niz lokalnih geografskih

karata koje su izdali, veliki uspjeh su postigli i u suradnji s Parkom prirode Biokovo, što također ističe i sam ravnatelj:

"Kao jedan dobar primjer suradnje između Javne ustanove i lokalnog stanovništva, odnosno lokalnih kulturnih udruga istaknuo bih suradnju sa breljanskim društvom za očuvanje kulturne baštine 'Brolanenses', zajedno s kojom smo staru školu u Subotišću u Gornjim Brelima adaptirali i pretvorili u informacijski centar koji prvenstveno prikazuje postanak Biokova. Tu također ove godine otvaramo i jednu novu stazu, Subotište – Sv. Nikola sa desetak informativno-edukativnih tabli na hrvatskom i engleskom jeziku gdje će biti ispričanih nekoliko priča o povijesti i životu na tom prostoru kako bi posjetitelji mogli saznati nešto više o tome. Oni su me izuzetno ugodno iznenadili s obzirom na brigu oko svoje baštine, te je to društvo vrlo aktivno, možda najaktivnije na Makarskom primorju".

U sklopu informacijskog centra u Subotišću (sl. 14.) kulturno društvo Breljana također, možda već iduće godine, namjerava otvoriti i dio etnološke zbirke breljanske baštine pod koju bi spadali prostori kuhinje i konobe, kao prvi korak ka realizaciji te zbirke u potpunosti, što je navedeno kao jedan od njihovih glavnih ciljeva.

Sl. 14. Prezentacijski centar Parka prirode Biokovo u Subotišću (fotografija preuzeta s internetske stranice: www.brolanenses.hr)

Osim društva "Brolanenses" tu je i neizostavna suradnja sa Zavičajnim društvom "Veliki Godinji" iz Raščana koje djeluje od prošle godine i uz suradnju s Parkom je također postiglo velike uspjehe. Tako je, osim već spomenute klesarske radionice, pokrenulo inicijativu za osnivanje etno-sela "Veliki Godinji" (sl. 15.) koje danas

spada pod prvu kategoriju zaštite kulturnih dobara³⁴, te je također i pod projektom Županije kao i samog Parka prirode Biokovo. Kroz ovu se inicijativu također krenulo i u obnavljanje kuća, te je stvorena i etno-zbirka u sklopu sela, a daljnja svrha tog projekta bi bila i razvijanje kulturnog turizma, kako objašnjava i ravnatelj Parka Ante Cvitanović:

"U pogledu etno-sela 'Veliki Godinji' pitanje je kako to kulturno dobro pretvoriti da lokalno stanovništvo ima korist od toga, a ne samo da se sačuva. Nema nikakve koristi da se neki zaselak gdje je ostao jedan³⁵ ili nijedan stanovnik, sačuva jer opet će propasti, osim ako uđe u određenu funkciju turističkog posjećivanja. Tako da mi zagovaramo takav način da se najprije sačuva, da se obnovi, da se stvore određeni uvjeti turističkog posjećivanja i ugostiteljske usluge, da se opet vidi korist od toga... Da se to prezentira na web-stranicama i na promidžbenim materijalima i da se turistički valorizira. Jer upravo takva mjesta postaju hit novih turističkih destinacija".

Sl. 15. Etno-selo "Veliki Godinji", Rašćane; fotografirala Vedrana Vela-Puharić, kolovoz 2008. godine

Još jedno, tek nedavno osnovano društvo, koje u svom djelovanju također vidi suradnju s Javnom ustanovom Park prirode

---

³⁴ Jedno od takvih zaseoka u Parku je i selo Topići koje spada pod Općinu Baška Voda, a čiju je inicijativu za obnovom i očuvanjem pokrenulo poglavarstvo Općine Baška Voda, u sklopu projekta "Etno-eko" sela Splitsko-dalmatinske županije.

³⁵ U Velikom Godinju je nekada živjelo osamdesetak stanovnika, a danas u njemu živi jedino osamdesetpetogodišnja Kata Pavlinović sa svojom kćeri i sinom.

Biokovo, je i Udruga "UZOR"³⁶ iz Velikog Brda, koja je, kako kaže jedna od članica Maja Derek, "osnovana kako bi se vratila tradicija, sačuvala zavičajna baština i potakla mladež i djeca da sačuvaju i cijene vrijednost svog kraja".³⁷ Ova se Udruga nada kako će već u idućoj godini krenuti u suradnju s Parkom i to prvenstveno po pitanju održavanja puta i dviju kapelica te pastirskih stanova koji se nalaze na području Parka, a pripadaju Velikom Brdu. U svom djelovanju već su poduzeli određene inicijative u očuvanju kulturne baštine svoga mjesta, a što se tiče djelovanja na samom području Parka već nekoliko godina, i prije osnivanja same Udruge, organiziraju događanje pod nazivom "Svoj na svom" na kojem, kako kažu, kreću putovima svojih starih, i na taj način održavaju svoju tradiciju. To događanje je na neki način dvodnevni organizirani izlet na Biokovo, gdje se kreću poznatim putovima kojima su se kretali i njihovi preci kada su u ljetnim danima odlazili stanovati na planinu gdje bi želi travu za pokrivanje krovova, sjekli drva, vodili ovce na ispašu i vadili led iz svojih ledenica (sl. 16.). Na svome putu posjećuju pojedina mjesta, a već od iduće godine im je namjera i požeti određenu količinu trave i izvaditi komad leda iz jedne od ledenica kako bi na simboličan način podsjetili na život svojih predaka i spriječili da ode u zaborav.

Sl. 16. Vrlobrdska ledenica; fotografirala Maja Derek, 2007. godine

Sve ove navedene udruge, kao i mnoge druge koje djeluju na ovome prostoru, osnovane su s istim ciljem – očuvanja kulturne baštine. Njihova važna uloga u tome nastojanju na prostoru Parka prirode Biokovo je neupitna. To pokazuje koliko je potpora lokalne

---

³⁶ Udruga za obnovu i razvoj Velikog Brda.

³⁷ Prema transkriptu intervjua obavljenog 28. kolovoza 2008. godine.

zajednice i njena želja za očuvanjem kulturne baštine određenog prostora bitna za samo ostvarenje toga cilja, prvenstveno iz razloga jer su oni sami nositelji tradicije. Iako i suradnja s drugim organizacijama poput lokalnih samouprava, turističkih zajednica i raznih drugih državnih udruga igra važnu ulogu, lokalno stanovništvo je ipak ono koje živi kulturu određenog područja, ili je nekada živjelo, te će je nastaviti prenositi i dalje, naravno uvijek prilagođenu vremenu koje dolazi. Iz tog razloga je jako bitno da se ljudi i dalje osvještavaju po tom pitanju te da im se prikaže važnost i vrijednost njihove kulture kako bi bili svjesni potrebe za njenim očuvanjem.

6. PREZENTACIJA I PROMIDŽBA KULTURNE BAŠTINE IZVAN GRANICA PARKA

Osim prezentacije prirodnih i kulturnih vrijednosti unutar granica Parka prirode Biokovo, također postoji potreba promoviranja tih vrijednosti i van samog Parka kako bi se mogućim posjetiteljima i svima onima zainteresiranima da saznaju nešto više o Biokovu omogućili dostupni podaci. U sklopu toga Javna ustanova posjeduje svoju internetsku stranicu na kojoj je moguće pronaći osnovne podatke o Parku i njegovom radu, izdaje različite promotivne brošure vezane za Park, ali također sudjeluje i na raznim sajmovima na koje je pozvana da predstavi sam Park i svoje djelovanje. Jedan od takvih sajмова je i sajam "Eko-etno Hrvatska"³⁸, koji se ove godine u sklopu 84. jesenskog međunarodnog zagrebačkog velesajma odvijao od 16. do 21. rujna. Na njemu je Javna ustanova Park prirode Biokovo u okviru izlagačkog prostora Splitsko-dalmatinske županije prezentirala prirodne i kulturne vrijednosti Parka, ali i njegove turističke potencijale, kao i turističke potencijale Makarskog primorja i Zabiokovlja (usp. www.biokovo.com). Važno je spomenuti i sudjelovanje na prošlogodišnjem INTERSTAS-u³⁹ (sl. 17.), gdje je Javna ustanova također predstavila bogatstva Parka prirode Biokovo te je nagrađena Diplomom INTERSTAS 2007 – "Zasluge za razvoj turizma" (ibid.).

---

³⁸ Ove godine je to bio 6. sajam proizvoda i usluga ruralnih područja "Eko-etno Hrvatska".

³⁹ 14. Internacionalna Smotra Turizma – Europski klub zaslužnih za turizam, održana od 10. do 13. listopada 2007. godine u Splitu.

Sl. 17. Izlagački prostor Parka prirode Biokovo na INTERSTAS-u; fotografirala Vedrana Vela-Puharić, listopad 2007. godine

Što se tiče prezentacije kulturne baštine putem internetskih stranica i promotivnih brošura, može se zapaziti jako mala zastupljenost kulturne baštine: primjerice, na službenim internetskim stranicama ova tema još nije obrađena, a također ne postoji niti zasebna brošura koja tu baštinu prezentira. Određeni utisak o tome se može dobiti putem fotografija i pojedinih kraćih informacija, ali kako bi se mogla dati potpuna slika, potrebno je kulturnu baštinu obuhvatiti u cijelosti i njeno predstavljanje uobličiti u pisanom obliku. Tog nedostatka je svjesna i Javna ustanova Park prirode Biokovo, što ističe i sam ravnatelj ovim riječima: "Mi još nemamo ni jedan kulturni vodič, postoji nešto napisano, ali to je nedovoljno, međutim radimo na tome kako bi se to što prije realiziralo i u obliku zanimljive priče prezentiralo turistima". Ovaj nedostatak ublažava činjenica što je ove godine Javna ustanova Park prirode Biokovo otvorila informacijski centar u Makarskoj, gdje svi zainteresirani posjetitelji mogu dobiti potrebne informacije o samom Parku uključujući i osnovne informacije o kulturnoj baštini tog prostora. Međutim, potrebno je u što skorijem vremenu prezentaciju upotpuniti kako bi posjetitelji mogli dobiti cjelokupnu sliku o Parku, te kako bi im, ovisno o njihovoj potražnji i mogućnostima, na više načina bio omogućen dolazak do željenih informacija.

7. ZAKLJUČAK

Kroz primjer Parka prirode Biokovo vidljivo je kako je revitalizacija i očuvanje kulturne baštine dugotrajan i kompleksan proces koji u svojoj realizaciji zavisi od mnogobrojnih i različitih

činitelja. Iako park prirode zbog svojih zakonski reguliranih propisa i potrebe za održivim razvojem ima idealne uvjete za očuvanje kulturne baštine, ipak kao neprofitna udruga ne bi mogao puno napraviti na tom području bez suradnje s turističkim sektorom. Upravo je kulturni turizam taj koji na neki način potiče na očuvanje kulturne baštine, ali i daje perspektivu za daljnji razvoj, posebice kada su u pitanju napuštena i slabo razvijena ruralna područja koja zahtijevaju obnovu, a također u određenim slučajevima i prenamjenu. Međutim, jedan od glavnih faktora u cijelom procesu je ipak lokalno stanovništvo kao glavni nositelj kulture, bez čije bi podrške i želje za očuvanjem vlastite baštine mnogo toga otišlo u zaborav. Zato je osviještenost o vrijednostima kulturne baštine i vlastite tradicije, ali također i o njenim mogućnostima i perspektivama, među lokalnim stanovništvom jako bitna. Važnu ulogu u postizanju toga igraju javna događanja kao mjesta velike koncentracije ljudi na kojima je moguće prikazati i prezentirati kulturne vrijednosti i perspektive određenog prostora. Javna događanja na ovaj način postaju važna mjesta kohezije zajednice, ali i njezinog prezentiranja drugima.

U svom dosadašnjem radu Javna ustanova Park prirode Biokovo poduzela je različite korake u očuvanju i prezentaciji kulturne baštine, što je prikazano i u ovome radu. Međutim, za potpuniju realizaciju potrebno je još puno rada i vremena. Na neki način u dosadašnjem je radu postavljena osnova, a kako bi se daljnji rad odvijao u pravilnom smjeru potrebno je uključiti stručnjake koji bi svojim znanjem različite projekte pravilno uobličili i sustavno obradili.

U ovom radu obrađen primjer očuvanja i prezentacije kulturne baštine u okviru Parka prirode Biokovo tako s jedne strane ukazuje na važnost uključivanja stručnjaka u različite projekte, a s druge naglašava nužnu povezanost sa samim nositeljima baštine – lokalnom zajednicom.

8. LITERATURA I IZVORI:

- Babić, Milan. Jedan dan na Zadvarju: Vremena se mijenjaju, ali tradicija ostaje. // Makarsko primorje XIV, 270(utorak, 17. lipnja 2008.), str. 22.
- Batina, Klementina. Baština Gorskog kotara i njezina primjena: Oblici muzeološke i turističke prezentacije. // Etnološka tribina 27/28(2004/2005), str. 185-196.

- Franić, Ozren. Dani kamena: Apartmani u Godinju bit će traženiji od makarskih. // Makarska kronika 298(utorak, 2. rujna 2008.), str. 36-39.
- Franić, Ozren. Veliko slavlje od krumpira u Zagvozdu: U Zagvozdu obilježen Dan biološke raznolikosti i Dan zaštite prirode u Republici Hrvatskoj. // Makarska kronika 284(utorak, 27. svibnja 2008.), str. 40-43.
- Jelinčić, Daniela Angelina. Turizam vs. identitet, Globalizacija i tradicija. // Etnološka istraživanja 11(2006), str. 161-207.
- Jelinčić, Daniela Angelina., Abeceda kulturnog turizma. Meandar, Zagreb, 2008.
- J. S. Veliki Godinjski ili povratak tradiciji: kamen ima dušu. // Makarsko primorje XIV, 281(utorak, 02. rujna 2008.)
- Jurišić, Karlo. Priroda i kulturna baština na području Makarskog primorja. // Acta Biocovica Vol 1(1981), str. 291-317.
- Kušan, Fran. Biokovo. Makarska: Malakološki muzej Makarska, 1971.
- Lopar, Joško. Obilježen Međunarodni dan biološke raznolikosti i Dan zaštite okoliša u RH: Neka riječ proklja. // Makarsko primorje XIV, 267 (utorak, 27. svibnja 2008.), str. 12-14.
- Musuljin, Nedjeljko. Na fešti od krumpira kuhali i Čileanci: Dan zaštite prirode, brojna događanja u Zagvozdu. // Vjesnik LXIX, 21536(ponedjeljak, 26. svibnja 2008).
- Rihtman-Auguštin, Dunja. Tradicionalna kultura i turizam. // Dometi, 3, 6(1970), str. 4-11.
- Šuta, Ivanka. Brze delicije od krumpira. // 24. sata IV, 1145 (petak, 30. svibnja 2008.), str. 50-52.
- Tomljenović, Renata. Kulturni turizam. // Hrvatski turizam: Plavo, bijelo, zeleno / uredile Sandra Čorak i Vesna Mikačić. Zagreb: Institut za turizam, 2006. Str. 119-147.
- Topić, Smiljan. Inicijativa za zaštitu ruralnog naselja: Prvi koraci za osnivanje etnografske zbirke u Topićima. // Makarsko primorje XIV, 270(utorak, 17. lipnja 2008.).

Internetski izvori (svi internetski izvori su posljednji put posjećeni 12. listopada 2008. godine):

- Bekavac Šušvar, Vedrana (2008): Tragom tradicijske i pučke arhitekture: svaki kamen dušu ima,
 URL:<http://www.slobodnadalmacija.hr/Split-županija/tabid/76/articleType/ArticleView/article..>
- Bekavac-Šušvar, B. (2008): Zagvozd: izložba suvenira, jela od krumpira...,

- URL:<http://slobodnadalmacija.hr/Split-županija/tabid/76/ArticleView/artic...>
- Bekavac-Šušvar, B. (2008): Zagvozd živi u suradnji s prirodom,
URL: <http://www.slobodnadalmacija.hr/Split-županija/tabid/76/articleType/ArticleView/art..>
- Društvo "Brolanenses", URL: <http://www.brolanenses.hr/statut-ciljevi.html>
<http://www.brolanenses.hr./naslovna.html>
- INTERSTAS (2007),
URL: http://www.biokovo.com/hr/događanja_oparku.htm
- Jenisej: Biokovo, URL: <http://www.jenisej.hr/web/guest/61>
- Livajić, Sandra (2007): Novi život zapuštene didovine, URL:
<http://www.poslovni.hr/33561.aspx>
- Musuljin, Nedjeljko (2007): Osniva se udruga Veliki Godinj:
Inicijativa za očuvanje šestoljetnog naselja,
URL:
<http://www.vjesnik.hr/Pdf/2007%5C02%5C16%5C16A16.PDF>
- Musuljin, Nedjeljko (2007): Selo bake Kate – jedinstveni biser u kamenu,
URL:
<http://www.matis.hr/vijesti.php?id=984%next=OK%year=2008%today=6%mon>
- Park prirode Biokovo, URL: <http://www.biokovo.com>
- Sajam "Etno-eko Hrvatska",
URL: <http://www.biokovo.com/hr/t8.html>
- Zakon o osnivanju Javne ustanove Park prirode Biokovo (1998),
URL: <http://www.nn.hr/clanci/sluzbeno/1998/0536.htm>
- Zakon o proglašenju planine Biokovo parkom prirode (1981),
URL: <http://www.min-kulture.hr/userdocsimages/propisi/priroda/zakoni/nn%20biokovo>

Kazivači:

- Ante Cvitanović, ravnatelj Parka prirode Biokovo; razgovor obavljen 21. kolovoza 2008. godine
- Maja Derek, članica kulturnog društva "UZOR" iz Velikog Brda; razgovor obavljen 28. kolovoza 2008. godine
- Ante Alagić, član Udruge Zagvoždana iz Splita; razgovor obavljen 23. svibnja 2008. godine
- Kazivačima zahvaljujem na velikoj pomoći pri pisanju ovoga rada.

PRESERVATION AND PRESENTATION OF CULTURAL HERITAGE WITHIN THE NATURE PARK BIOKOVO

Summary

In this paper the example of preservation and presentation of the cultural heritage of the Nature Park Biokovo has been elaborated. It shows the view of the Public institution of the Nature Park Biokovo on cultural heritage, its past achievements in this field and further goals and projects which it intends to set up to preserve and present the heritage. The Nature Park is open for the public and visitors, so the crucial issue has been cultural tourism as one way of preserving cultural heritage, but also as the perspective for the further development of the abandoned and underdeveloped rural areas. This paper points out the importance of the involvement of experts in various projects of preserving cultural heritage and the necessary connection with the local people.

